

9. Shippey, T. A. J. R. R. Tolkien: Author of the century [Text] / T. A. Shippey. – Great Britain: Harper Collins Publishers, 2000. – 353 p.

10. Smith, R. Inside Language: Linguistic and Aesthetic Theory in Tolkien [Text] / R. Smith. – Berne and Zurich: Walking Tree Publishers, 2007. – 154 p.

11. The Letters of J. R. R. Tolkien [Text] / H. Carpenter (Ed.). – London: Harper Collins, 1995. – 502 p.

12. Tolkien J. R. R. Unfinished Tales [Text] / C. Tolkien (Ed.). – London: Harper Collins, 1998. – 616 p.

13. Tolkien, J. R. R. The Hobbit, or There and Back Again [Text] / J. R. R. Tolkien. – New York: Ballantine Books, 1965. – 310 p.

References

1. Labunets, Y. O. (2015). Vykorystannya intertekstualnosti tvoriv Dž. R. R. Tolkina u vychovanni moral'noji osobystosti [Using J. R. R. Tolkien's works intertextuality for personality's moral education]. First Independent Science Journal, 1, 118–121.

2. Bekh, I. D. (2006). Vychovannya osobystosti: skhodzhennya do dukhovnosti [Personality's upbringing: the ascent to spirituality]. Kyiv: Lybid, 272.

3. Vasyanovych, H. (2005). Pedagogichna etyka. [Teaching ethics: studies.method. textbook]. Lviv: Norma, 344.

4. Elkin, M. (2015). Rol i mistse mizhkul'turnykh komunikatsiy ta dialohu v upravlinni navchal'no-vychovnym protsesom [The role and place of intercultural communication and dialogue in the management of the educational process]. Naukovyy visnyk Melitopol'skoho derzhavnoho pedagogichnoho universytetu. Ser: Pedagogika, 1, 33–38.

5. Kremen', V. (2013). Yakisna osvita i novi vymohy chasu [Quality education and new times requirements]. Dyrektor shkoly, litseyu, himnaziyi, 4, 4–11.

6. Lyurina, T. I. (2013). Formuvannya dukhovno-moral'nykh tsinnostey studentiv yak sotsial'no-pedahohichna problema [The formation of spiritual and moral values of students as a socio-pedagogical problem]. Naukovyy visnyk Melitopol'skoho derzhavnoho pedagogichnoho universytetu. Seriya: Pedagogika, 1, 112–117.

7. Molodychenko, V. (2009). Hlobalizatsiya tsinnostey u konteksti osvity praktyk [The globalization of values in the context of educational practices]. Vyscha osvita Ukrainy, 3, 34.

8. Sukhomlyns'ka, O. (2002). Kontseptual'ni zasady formuvannya dukhovnosti osobystosti na osnovi khrystyans'kykh moral'nykh tsinnostey [Conceptual bases of personality's spirituality formation on the basis of Christian moral values]. Shlyakh osvity, 4, 13–18.

9. Shippey, T. A. (2000). J. R. R. Tolkien: Author of the century. Great Britain: Harper Collins Publishers, 353.

10. Smith, R. (2007). Inside Language: Linguistic and Aesthetic Theory in Tolkien. Berne and Zurich: Walking Tree Publishers, 154.

11. Carpenter, H. (Ed.) (1995). The Letters of J. R. R. Tolkien. London: Harper Collins, 502.

12. Tolkien, C. (Ed.) (1998). Tolkien J. R. R. Unfinished Tales. London: Harper Collins, 616

13. Tolkien J. R. R. (1965). The Hobbit, or There and Back Again. New York: Ballantine Books, 310.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Паламарчук Л. Б.
Дата надходження рукопису 21.09.2015*

Лабунець Юлія Олегівна, асистент, кафедра іноземних мов та методик їх навчання, Київський університет ім. Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053; аспірант, Кафедра педагогіки і педагогічної майстерності, Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького, вул. Леніна, 20, м. Мелітополь, Україна, 72300
E-mail: y.labunets@kubg.edu.ua

УДК 378.013.43/036

DOI: 10.15587/2313-8416.2015.51926

СЕРЕДОВИЩНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ В КУЛЬТУРОТВОРЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВНЗ

© Л. Л. Ордіна

У статті проаналізовано середовищні детермінанти когнітивного розвитку студентів у культуротворчому середовищі ВНЗ, що визначають зміст пізнавальних, креативних здібностей майбутніх фахівців, психічної реконструкції соціокультурної сутності студентів. Визначено сутність середовищного підходу до оволодіння когнітивними стилями діяльності, інтелектуальною культурою. Окреслено специфіку інтелектуально-креативної діяльності студентів, що забезпечує прояв їх творчого потенціалу

Ключові слова: середовищні детермінанти, когнітивний розвиток, середовищний підхід, педагогіка середовища, культуротворче середовище

There are analyzed environmental determinants of cognitive development of students in the cultural creative environment of the university determining the content of cognitive, creative abilities of future professionals, mental reconstruction of socio-cultural nature of the students. It is defined an essence of the environmental approach to mastery of cognitive styles and intellectual culture are defined. It is outlined the specifics of the intellectual and creative activity of students, providing a manifestation of their creative potential

Keywords: environmental determinants, cognitive development, environmental approach, environment pedagogics, cultural creative environment

1. Вступ

В сучасних умовах освіта все більше починає усвідомлюватися як складний культурний процес, як особистісно-орієнтована культурна діяльність. Якщо система освіти розуміється як система умов для особистісного становлення, культурного саморозвитку, то вищий навчальний заклад як елемент системи освіти зберігає цю сутнісну характеристику. Це означає, що сьогодні головним завданням побудови і розвитку закладів вищої освіти є створення умов для культурного розвитку особистості. Тому зростання інтересу до дослідження ролі середовища в житті людини не може оминати проблему його впливу на розвиток і формування особистості. На місце пасивного функціонала-виконавця повинна прийти творча людина з активною позицією: вільна, духовна, морально і фізично здорова, здатна швидко адаптуватися у світі, що змінюється, адекватно реалізовувати себе в природному і штучному (створеному людиною) світі і соціумі. Моральність, гуманність, екологічне й етичне ставлення до навколишнього світу, людям і самого себе, естетичне сприйняття світу, інтелектуальна розвиненість, здатність до рефлексії та саморозвитку, до використання своїх знань тільки в ім'я миру, добра, любові – головні якості людини культури, виховання якої є центральним, комплексним завданням сучасної педагогічної освіти.

Дослідження теоретико-практичної діяльності освітніх установ виявляє, що вирішенню цього завдання на сучасному етапі перешкоджають наступні негативні фактори:

1. Між системою освіти і реальними умовами життя суспільства прогресує розрив. Освіта відстає від життєвих запитів, не врівноважує сподівань окремих особистостей і потреб суспільства.

2. Освіта, завдяки потужності свого пошукового потенціалу і незбалансованості міри «людина-природа» є однією із причин світової екологічної катастрофи.

3. Сьогодні в педагогічній практиці більшості освітніх установ йде традиційне, тобто, розрінене предметне викладання, поєднане за принципом суми знань.

4. Система виховання та система навчання розвиваються паралельно.

5. Превалюють командно-примусові методи навчання, що не сприяють формуванню ціннісного ставлення до людини, навколишнього світу та соціуму, розвитку інтересу особистості до пізнання.

Мета статті – проаналізувати середовищні детермінанти когнітивного розвитку студентів у культуротворчому середовищі ВНЗ, що визначають зміст пізнавальних, креативних здібностей майбутніх фахівців, психічної реконструкції соціокультурної сутності студентів; визначити сутність середовищного підходу до оволодіння когнітивними стилями діяльності, інтелектуальною культурою; окреслити специфіку інтелектуально-креативної діяльності студентів, що забезпечує прояв їх творчого потенціалу.

2. Аналіз літературних даних та постановка проблеми

У процесі дослідження передумов виникнення феномену культуротворчого середовища (далі – КТС), нами представлений аналіз усвідомлення ролі середовища у становленні і розвитку людини.

Питання про те, яким чином на окремого індивіда діє середовище, у всі часи було у центрі уваги мислителів. Якщо спочатку ідеї середовища розглядалися у рамках філософії та психології, то у подальшому вони призвели до появи педагогіки середовища. Вона виникла завдяки роботам педагога-дослідника С. Т. Шацького, який вважається автором терміну «педагогіка середовища» [1]. Головна заслуга С. Т. Шацького полягає в тому, що він вперше цілісно розглянув вплив умов середовища на соціалізацію дитини.

Український педагог-вихователь А. С. Макаренко відзначав роль середовища як чинник формування особистості, що розвивається, і навіть в умовах суворого, комунарського побуту надавав великого значення введення в інтер'єр декоративних рослин, він...«навіть тоді, коли наш колектив був дуже бідним, завжди будував оранжерею, і не яку-небудь, а з розрахунку на гектар квітів, як би дорого це не коштувало... Ми робили бляшані спеціальні кошики і всі бордюри та сходи заставляли квітами. Це було дуже важливо [2]».

Середовищна психологія, яка виникла у 70-х роках ХХ ст. завдяки зусиллям американських психологів В. Ігтельсона, Х. Прошанскі, Л. Рівліна, Дж. Вінкеля та ін. почала розглядати людину і середовище як єдину систему взаємодії. З точки зору цих авторів, важливим принципом середовищної психології є те, що людина живе не у фіксованому середовищі, адаптуючись до нього, а змінює його. Змінюючи свій світ, людина змінюється сама. Питання в тому, наскільки людина усвідомлює, яке середовище вона створює. Предметом дослідження цього авторського колективу стає роль людини у створенні свого середовища.

У ряді досліджень, присвячених середовищу, обговорюється проблема детермінізму. Власне кажучи, можна розглядати п'ять варіантів взаємодії між людиною і середовищем, і мабуть, слід вважати, що всі вони мають місце в різних ситуаціях:

1. Середовище, людина – середовищний детермінізм – направлена причинно-наслідкова детермінація. Є два варіанти: лінійна, жорстка залежність та імовірнісна залежність. Остання означає, що одна із даних змінних з певною вірогідністю породжує іншу, або що в основі їх лежить загальний чинник.

2. Людина, середовище – людина формує середовище.

3. Середовище-людина – взаємопричинна детермінація – відбувається взаємодія між середовищем і людиною або інтерференція. Можливі форми: врівноважуюча детермінація (гомеостаз), нестійка рівновага.

4. Середовище + людина – середовище і людина представляють єдину систему.

5. Випадкова детермінація. Попередня подія ніяк не впливає на наступну, але загальний результат може бути передбачений за законами вірогідності.

У нашому дослідженні культуротворче середовище ВНЗ (далі – КТС) виступає умовою самореалізації особистості студента у навчальному процесі і розглядається як система життєдіяльності, що включає взаємопов'язану сукупність навчальної та дозвілєвої діяльності суб'єктів освітнього простору, покликана формувати їх культурно-освітнє мислення, актуалізувати ціннісні орієнтації, реалізувати творчий потенціал і забезпечувати валеологічні чинники професійно-навчального функціонування. Якщо у процесі навчання і виховання оптимально поєднуються нетрадиційні і традиційні форми навчання, різноманітні види творчих робіт, то утворюється культуротворче середовище, яке забезпечує прояв і розвиток творчого потенціалу особистості студента.

3. Середовищні детермінанти когнітивного розвитку студентів у культуротворчому середовищі ВНЗ

У нашому дослідженні середовищними детермінантами когнітивного розвитку студентів виступають середовищна обумовленість та середовищні уявлення. Середовищна обумовленість когнітивного розвитку пропонує наявність засобів взаємодії суб'єктів з середовищними факторами, що дозволяє прогнозувати характер їх впливу та цілеспрямованого використання у процесі формування КТС. Розвиток середовищних уявлень призводять до розуміння активної ролі людини у процесах пізнання і перетворення оточуючого світу.

Когнітивність, або пізнання (лат. *cognitio*, «пізнання, вивчення, усвідомлення») – термін, що означає здатність людини до розумового сприйняття і перероблювання зовнішньої інформації. Цей термін з'явився у 50-тих роках ХХ ст. в США, як один із напрямів сучасної психології («когнітивна психологія») і визначає такі поняття як знання, вміння, навчання.

Епістемологічна теорія когнітивного розвитку була розроблена Ж. Піаже, в якій він досліджує зростання розумових здібностей людини у стадії розвитку, що означає здатність точно відображати оточуючий світ і виконувати логічні операції, які виникають у взаємодії з навколишнім світом. Вчений стверджує, що людина самостійно конструє свої когнітивні здібності за допомогою власних дій у навколишньому середовищі [3].

У психолого-педагогічній літературі термін «когнітивний розвиток» визначається як вплив шкільного навчання на когнітивний розвиток дитини (М. Коул); розумовий ріст людини від дитинства до дорослості (Г. Глейтман); розвиток, мислення людини як складний результат зростання, що починається з моменту народження (Р. Солсо); зміна інтелектуальних здібностей і знань про світ в процесі розвитку дитини (В. Дружинін); процес зміни когнітивних структур, і їх атрибутивних властивостей (П. Щедровицький); онтогенетизм пізнавально-процесу (Л. Виготський) та ін.

Когнітивний розвиток (англ. *Cognitive development*, нім. *Kognitive Entwicklung*) – це розвиток усіх видів пізнавальних процесів, таких як відчуття та сприймання, пам'ять, увага, уява, мислення та інтелект, рішення логічних і творчих задач, що змінюються з віком людини. Для збереження індивідуальності, розвитку особистості та успішної життєдіяльності людині необхідно володіти здатністю пізнавати.

Пізнання не є пасивним процесом, воно завжди поєднане з перетворення пізнаного, що визначається когнітивною самостійністю. Когнітивною самостійністю ми називаємо саме відповідну якість, що інтегрує: показники емоційно-мотиваційної, вольової та спонукально-оцінювальної сфери психіки; сформований у особистості тезаурус декларативних знань, комплекс процедурних умінь і навичок, компетентність у здійсненні навчально-пізнавальної та професійної діяльності [4].

Для позначення характеристики особистості, яка являє собою стійкі індивідуальні особливості пізнавальних процесів, австрійський психолог і мислитель А. Адлер вперше використав поняття «когнітивний стиль», який, в рамках його індивідуальної психології, розумівся як своєрідність життєвого шляху особистості, структурованого постановкою і досягненням цілей [5].

Когнітивною діяльністю вважають діяльність, що спирається на пізнавальні (когнітивні) здібності студента. До когнітивних здібностей (від лат. *Cogito* – мислю) належать: логічні та емоційно-образні здібності, смислове та наукове бачення, здатність прогнозувати перспективу, формулювати гіпотези, робити висновки та ін. Головним принципом розвитку пізнавальних здібностей є первинність пізнання студентами реальності і самостійність отримання знань.

Кардинальне значення для дослідження когнітивного розвитку студентів, на наш погляд, мають такі фактори:

1. Історичний підхід до трактування особливостей молоді: вікові особливості свідомості молоді завжди залежать від соціально-історичного контексту, особливостей суспільної системи.

2. Диференційований аналіз молоді по активності, освіті, політичній позиції.

3. Змістова орієнтація поведінки молоді людини (визначення цілей, ціннісні орієнтації).

В умовах КТС студент демонструє найбільш високі результати у навчанні, що пояснюється креативністю викладача, а саме рівнем знань, стилем спілкування та творчими підходами до організації освітнього процесу. Тому проблема підготовки креативного та високоінтелектуального фахівця, здатного до творчої діяльності об'єктивно пов'язана з умовами моделювання КТС ВНЗ, а саме – розбудовою процесу когнітивного розвитку студентів.

Активізація процесу когнітивного розвитку студентів спрямована на удосконалення змісту, форм, методів, прийомів і засобів навчання з метою підвищення активності і самостійності у засвоєнні знань, формуванні умінь і навичок, творчого використання їх на практиці.

У моделюванні КТС ВНЗ когнітивний стиль формують, в основному, такі види когнітивних умінь, як: уміня розглядати проблему в різних системах координат; уміня виділяти об'єкт з контексту; уміня гнучко і функціонально мислити. Когнітивний стиль конструє здібності студента за допомогою власних дій в КТС середовищі.

4. Сутність середовищного підходу

Для розбудови процесу когнітивного розвитку студентів як умови його впливу на формування КТС ВНЗ, у нашому дослідженні ми застосовуємо середовищний підхід, який представляє собою теорію здійснюваного через спеціально сформоване середовище, а саме – культуротворче – управління процесом формування та розвитку особистості. Теорію середовищного підходу можна визначити як методологію педагогічної діяльності й науково-педагогічного дослідження.

Використання середовищного підходу до когнітивного розвитку студентів вказує на те, що цей процес ґрунтується на наступних регулятивах:

– повноцінна освіта людини повинна формувати у неї не тільки досвід адаптації та функціонування, але й ціннісно-сміслові орієнтації, творчі перетворення в навколишній дійсності, що вимагає обов'язкового доповнення традиційно представлених в освіті середовищних елементів (норми і вимоги, наочні зразки і приклади дій та ін.) середовищними умовами для забезпечення діалогу та соціокультурної творчості (полісмісловими текстами, образами видатних особистостей, свободою вибору, зняттям жорстких обмежень у спілкуванні і діяльності);

– утверджена в масовій практиці логіка організації освітнього процесу, заснована на логіці наукового пізнання, повинна бути замінена на більш природну для людини логіку взаємодії зі своїм середовищним оточенням: сприйняття навколишньої освітньої реальності, співвіднесення нової навчальної інформації з колишнім індивідуальним досвідом і її перевірка в практичній діяльності; творча самореалізація в освітньому середовищі;

– процес формування рефлексивно-творчого досвіду студентів не може проектуватися виключно на основі традиційної системно-діяльничої методології, так як вона не в повній мірі враховує середовищні (необхідний конкретному студенту просторово-часовий режим навчання, спонтанні фактори навчання тощо) і особистісні (внутрішня мотивація, ставлення до себе та свого утворення, суб'єктивний вибір у навчанні та ін.) умови розвитку.

Ієрархічний характер когнітивного розвитку студентів слід розглядати з нижчих рівнів до вищих. Перший рівень – це когнітивна активність, яка включає в себе придбання, застосування і перетворення когнітивного досвіду. Другий рівень – когнітивна самостійність – це компетентність у здійсненні навчально-пізнавальної та професійної діяльності. Третій рівень – інтелектуально-креативна діяльність – це продуктивність застосування і перетворення досвіду яка визначається загальним інтелектом і креативністю.

Когнітивна активність – це здатність навчатись і розпізнавати інформацію, наявність особистісних результатів освіти, що відрізняються від освітніх стандартів глибиною, тематикою, думкою, відмінними від загальноприйнятих.

Суттєвий вплив на придбання знань справляє навчальний процес, який комбінує навчальні компоненти (методи, прийоми, форми) у їх структурній взаємодії, що дозволяє створювати різні педагогічні технології. Для підвищення ефективності навчання технологізація передбачає цілісне використання в навчальному процесі оптимальної кількості навчальних компонентів, системне планування, організацію виконання й оцінку процесу навчання відповідно до поставлених цілей застосування людських і технологічних ресурсів.

Для досягнення високих результатів у самостійній когнітивній діяльності важливі такі якості, як: наснага, емоційно – образний підйом у творчих ситуаціях, уміня налаштовуватися на процес самостійної роботи і створювати внутрішню позитивну мотивацію, образність, асоціативність, споглядальність, відчуття новизни, здатність до емпатії, ініціативність, здатність до генерації ідей, подолання стереотипів, обирання методів пізнання, уміня визначати структуру і будову, формулювати гіпотези, конструювати версії, закономірності, формули, теорії.

5. Інтелектуально-креативна когнітивна сфера особистості

Інтелектуально-креативна когнітивна сфера особистості забезпечує динамічне відображення дійсності та її перетворення, посилення в ній особистісної домінанти, формування досвіду, пріоритетність творчої самореалізації, регуляцію діяльності. У цій сфері специфічно взаємодіють психічні процеси, забезпечуючи єдиний потік цілісної свідомої відображеної та перетвореної продуктивної діяльності. Інтелектуальна діяльність людини поєднує в собі не тільки знання, навички, уміня, засвоєння інформації, а і здатність до прояву інтелектуальної ініціативи щодо створення нового.

Інтелектуальна діяльність надає людині певної індивідуальності, визначає певний когнітивний стиль, раціональний, наочно-образний спосіб пізнання, що у взаємодії відображає цілісність діяльності. Г. Перкінс, автор теорії «інтелектуального порогу», на основі кореляційних досліджень стверджує, що для оволодіння кожною діяльністю потрібен необхідний і достатній рівень інтелекту [6]. Вчений вважав, якщо інтелект у індивіда нижче цього рівня, індивід не може працювати, але перевищення інтелекту над необхідним рівнем не дає зросту продуктивності. Відмінності продуктивності в осіб, чий інтелект перевищує рівень «порогів» будуть визначатися мотивацією, особистісними рисами і т. п., але не відмінностями інтелекту.

Автори концепції креативності (Д. Гілфорд, Е. П. Торренс та ін.) підкреслюють, що креативність є спільною особливістю особистості і впливає на творчу продуктивність незалежно від сфери прояву особистісної активності. Креативність – це сутність,

що належить одночасно як самому суб'єкту, так і зовнішньому світові.

Під креативністю найчастіше розуміють такі різні здібності, як уява, асоціативність, фантазія, мрійливість, кмітливість, готовність до вигадання, винахідливість, своєрідність, неординарність, нестандартність, самобутність, оригінальність, інтуїція, здатність до вирішення проблем, інсайт, наявність досвіду реалізації найбільш творчих своїх здібностей у формі виконання та захисту творчих робіт, участь у конкурсах, олімпіадах та ін. Креативність, на наш погляд, – це інтеграційна здатність, що вбирає в себе цілі системи взаємопов'язаних здібностей-елементів.

Отже, інтелектуально – креативна діяльність необхідна людині в процесі пізнання навколишньої дійсності і розподілена за такими показниками:

– Чуттєве відображення дійсності, розвинена працездатність, енергійність;

– Здатність до абстрактного і раціонального мислення, цілеспрямована діяльність та ефективна життєздатність в навколишньому середовищі, єдність операцій, змісту та продукту.

– Схильність до експерименту, бачення суперечностей, формулювання проблеми і гіпотези, володіння способами вирішення різних завдань.

6. Обговорення результатів дослідження

КТС ВНЗ формує гуманістичний тип особистості, яка не лише споживає культурні цінності, але і примножує їх, а формування творчої особистості, її саморозвиток в освіті разом з появою численних моделей інноваційного навчання знаменує кардинальну зміну типу соціокультурного успадкування, яким забезпечується перевага нового над копіюванням старого. Середовищні детермінанти когнітивного розвитку студентів формують розуміння якісних характеристик культуротворчого середовища вищу таким чином:

– КТС забезпечує (має в наявності) всі необхідні умови (компоненти) для самопізнання, самоактуалізації, саморозвитку особистості;

– КТС стимулює активність суб'єктів, самостійність;

– КТС – це простір для соціально-значущої вільної діяльності особистості, поля, що містить інформацію про досягнення людства і надає можливість для особистості її використовувати, комбінувати, синтезувати, тобто перетворювати;

– КТС забезпечує можливість комфортного існування в освітньому просторі суб'єктів, дозволяє бути людиною культури, що дає право свідомого і вільного вибору свого місця в культурі та соціумі;

– КТС дозволяє особистості в її відносинах з іншими суб'єктами направляти свій внутрішній потенціал на перетворення дійсності;

– КТС характеризується варіативністю, діалогічністю, толерантністю, духовною та культурною насиченістю.

7. Висновки

Культуротворче середовище вищого закладу освіти розглядається як система життєзабезпечення, яка включає в себе проблемні фази соціалізації, адаптації та пристосування до нових умов у вищому навчальному закладі через отримання знань, персоніфікацію через творчу діяльність, інтеграцію з «новим» середовищем через навчально-виховну діяльність. Середовищні детермінанти процесу когнітивного розвитку студентів в культуротворчому середовищі ВНЗ визначають зміст розкриття пізнавальних, креативних здібностей майбутніх фахівців, психічної реконструкції соціокультурної сутності студентів, оволодіння когнітивними стилями діяльності, інтелектуальною культурою.

Література

1. Шацкий, С. Т. Избранные педагогические сочинения [Текст] / С. Т. Шацкий. – М.: Педагогика, 1980. – 720 с.
2. Макаренко, А. С. Сочинения. Т. 8. [Текст] / А. С. Макаренко. – М.: Педагогика, 1988. – 311 с.
3. Пиаже, Ж. Теория стадий [Текст] / Ж. Пиаже; под ред. П. Я. Гальперина, А. Н. Ждан. – История зарубежной психологии. 30-е – 60-е годы XX века. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1992. – С. 232–292.
4. Семина, Л. В. Диагностический и мотивационный этапы формирования когнитивной самостоятельности в процессе обучения бакалавров [Текст]: III Всероссийская научн.-практ. интернет-конф. / Л. В. Семина. – «Инновационные направления в педагогическом образовании» с международным участием. – Режим доступа: <http://econf.rae.ru/article/5141>
5. Адлер, А. Наука жить [Текст]: сборник / А. Адлер; сост. и ред. А. А. Юдина. – Киев: Port-Royall, 1997. – 287 с.
6. Перкинс, Д. Н. Творческая одаренность как психологическое понятие [Текст] / Д. Н. Перкинс // Наукосведение. – 1988. – № 4. – С. 88–92.

References

1. Shackij, S. T. (1980). Izbrannye pedagogicheskie sochineniya. Moscow: Pedagogika, 720.
2. Makarenko, A. S. (1988). Sochineniya. Moscow: Pedagogika, 311.
3. Piazhe, Z.; Gal'perin, Y, Zhdan, A. (Eds.) (1992). Teoriya stadij. Istoriya zarubezhnoj psihologii. 30-e – 60-e gody XX veka. Moscow: Izd-vo Mosk. un-ta, 232–292.
4. Semina L. V. Diagnosticheskiy i motivacionnyj eh-tapy formirovaniya kognitivnoj samostoyatel'nosti v processe obucheniya bakalavrov. «Innovacionnye napravleniya v pedagogicheskom obrazovanii» s mezhdunarodnym uchastiem. Available at: <http://econf.rae.ru/article/5141>
5. Adler, A.; Judina, A. A. (Ed.) (1997). Nauka zhit'. Kyiv: Port-Royall, 287.
6. Perkins, D. N. (1988). Tvorcheskaya odarennost' kak psihologicheskoe ponyatie. Naukovedenie, 4, 88–92.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук, професор Оттич О. М.
Дата надходження рукопису 21.09.2015*

Ордіна Лариса Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра суспільно-гуманітарних дисциплін, Білоцерківський національний аграрний університет, пл. Соборна, 8/1, м. Біла Церква, Україна, 09117
E-mail: Larisaordina@ukr.net